

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД

РЕШЕНИЕ № 13

София, 5 октомври 2021 г.

Конституционният съд в състав:

Заместващ

председател: Гроздан Илиев

Членове: Георги Ангелов

Анастас Анастасов

Мариана Карагъзова-Финкова

Константин Пенчев

Филип Димитров

Надежда Джелепова

Павлина Панова

Атанас Семов

Красимир Влахов

при участието на секретар-протоколита Мариана Малканова разгледа в закрито заседание на 05.10.2021 г. конституционно дело № 12/2021 г., докладвано от съдия Павлина Панова.

Производството е с основание чл. 149, ал. 1, т. 2, предл. първо във връзка с чл. 150, ал. 3 от Конституцията на Република България (Конституцията).

Конституционното дело е образувано на 14.06.2021 г. по искане на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. второ от Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) (обн., ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., посл. изм., ДВ, бр. 80 от 24.09.2021 г.).

Според вносителя на искането оспорената разпоредба, която допуска участие на обвиняемия чрез видеоконференция в производството по делото пред съда за вземане на мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство, противоречи на чл. 56 (конституционно гарантираното право на защита на всеки гражданин) във връзка с чл. 122 от Конституцията (правото на защита във всички стадии на процеса), на чл. 29, ал. 1 (правото на всеки да не бъде подлаган на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение) и на чл. 30, ал. 1 от Основния закон (правото на лична свобода и неприкосновеност).

Омбудсманът, като се позовава на чл. 5, § 3 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, на чл. 9, § 3 от Международния пакт за граждански и политически права и на практиката на Европейския съд по правата на човека и на Комитета по правата на човека по тълкуването и прилагането им, поддържа, че макар Конституцията да не упоменава изрично изискването задържаните по наказателно обвинение да бъдат незабавно изправени пред съд, то следва да бъде разглеждано като неизменна част от самото право на лична свобода и неприкосновеност, прогласено в чл. 30, ал. 1 от Конституцията.

С Определение от 29.06.2021 г. Конституционният съд е допуснал искането на омбудсмана за разглеждане по същество, конституирал е заинтересувани институции да представят становища, поканил е заинтересувани от предмета на делото неправителствени и съсловни организации да предложат становища и изтъкнати специалисти от науката да дадат писмени правни мнения по предмета на делото.

Постъпилите по делото становища и правни мнения се разделят на три групи.

Първата група включва становищата на президента на Република България, Висшия адвокатски съвет, Съюза на юристите в България, Българския хелзинкски комитет и проф. д-р Добринка Чанкова, които

споделят и допълват доводите в искането, което намират за основателно.

Общото между тях е в разбирането, че явяването на обвиняемия пред съда за вземане на мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство изисква физическо изправяне пред съд. В становищата и правните мнения от тази група се приема, че физическо явяване (изправяне) пред съд и незабавният съдебен контрол са изключително важни изисквания на международното право за гарантиране на правата на човека. Излага се, че изпълнението на тези изисквания дава възможност на независимия съд за преценка на законосъобразността на задържането. Поддържа се, че опосреденото от видеоконференция участие на обвиняемия в делото пречатства възможността на съда да изследва дали задържаното лице е било малтретирано и какви са били последствията от малтретирането върху законосъобразността на задържането му. Споделя се доводът, че оспорената разпоредба противоречи на чл. 30, ал. 1 от Конституцията поради това, че ограничава недопустимо правото на задържаните по наказателно обвинение лица на непосредствено физическо изправяне пред съд.

Втората група включва становищата и правните мнения на Министерския съвет, министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи, главния директор на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ към министъра на правосъдието, Висшия съдебен съвет и директора на Националната следствена служба, които намират искането за неоснователно.

Общото между тях е в разбирането, че оспорената разпоредба представлява диспозитивно правило, намиращо проявление в две хипотези. Излага се, че целта на законодателя в първата хипотеза е да осигури физическа и социална изолация на обвиняемия и неговия защитник, съдебния състав и прокурора в условията на кризисни ситуации, като е улеснено упражняването на неотменимите конституционни права на

гражданите, каквото е правото на достъп до правосъдие, посредством осигуряването на пълноценна работа на съдебната система в условията на кризисна ситуация, без да се накърнява основното право на защита на обвиняемия, като му се осигурява възможност за пряко и лично участие в съдебния процес чрез видеоконференция. Според становищата от тази група използването на видеоконферентната връзка в изключителните хипотези, изброени в оспорената норма, е от компетентността на решаващия съд, който преценява дали участието на обвиняемия чрез видеоконферентна връзка ще попречи на обективната истина във всеки конкретен случай и не може да се твърди изначално, че наличието на такава възможност води до нарушение на правото на защита на обвиняемия. Поддържа се, че във втората хипотеза – изразяването на писмено съгласие от обвиняемия и неговия защитник за участие на обвиняемия в делото чрез видеоконференция, е достатъчна гаранция за осигуряване на правото на защита. Заклучава се, че участието на обвиняемия в делото чрез видеоконференция не нарушава правото му на лично участие в съдебното производство, нито възможностите за защита, които то му дава.

Следва да се посочи, че макар в становището на министъра на вътрешните работи да е изразена позиция, че оспорената разпоредба не предполага имплицитно нарушаване на Основния закон, се заключава, че възможностите за използване на видеоконференция в българския наказателен процес следва да бъдат допълнени с изисквания за спазването на съответни технически и технологични стандарти, които да позволят провеждането на ефективен и справедлив съдебен процес съобразно международните стандарти за основните права, които изискват ефективното представляване на обвиняемия в процеса, достъпа му до събраните доказателства, поверителността на връзката с неговия адвокат, възможността да отправя искания и да комуникира пълноценно със страните в процеса и др., а в становището на Висшия съдебен съвет се поддържа, че

във всички хипотези участието на обвиняем чрез видеоконференция би могло да се осъществи единствено след неговото и на неговият защитник писмено съгласие.

Третата група е на становищата на Върховния касационен съд и Асоциацията на прокурорите в България, които намират искането на омбудсмана за частично основателно.

В становището на Върховния касационен съд се предлага оспорената разпоредба да бъде обявена за противоконституционна в частта „други форсмажорни обстоятелства“, както и относно използвания съюз „или“. Според Асоциацията на прокурорите в България оспорената разпоредба на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК в частта „бедствие, епидемия, други форсмажорни обстоятелства“ противоречи на чл. 56, чл. 30, ал. 4 и чл. 4, ал. 1 и ал. 2 от Конституцията.

Отделно е обособено правното мнение на д-р Ивайло Цонков, който предлага конформно на Основния закон тълкуване на оспорената разпоредба, като изразява мнение, че чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК може да се прилага в съответствие с конституционните изисквания и поради това не противоречи на Конституцията.

Всички становища и правни мнения, представени по делото, се позовават на относимата международноправна уредба и черпят доводи и аргументи от практиката по нейното прилагане в различни нейни аспекти.

Съдът, като обсъди доводите в искането, постъпилите по делото писмени становища и правни мнения, както и относимата правна уредба, за да се произнесе, взе предвид следното:

Оспорената с искането на омбудсмана разпоредба на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК е част от корпуса на разпоредбата на чл. 64 НПК – „Вземане на мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство“.

Мярката за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство се взема от съответния първоинстанционен съд по искане на

прокурора (чл. 64, ал. 1 НПК). Разпоредбата на чл. 64, ал. 2 НПК предвижда: „Явяването на обвиняемия пред съда се осигурява незабавно от прокурора, който при необходимост може да постанови задържане на обвиняемия до 72 часа за довеждането му пред съда. При обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, други форсмажорни обстоятелства или при изразено писмено съгласие на обвиняемия и неговия защитник, обвиняемият може да участва в делото и чрез видеоконференция, като в тези случаи самоличността му се удостоверява от началника на затвора или началника на ареста или от определен от тях служител.“. Предмет на делото е нормата на изречение второ. Същата е приета от 44-то Народно събрание с § 23, т. 3, буква „а“ от Преходните и заключителни разпоредби на Закона за изменение и допълнение на Гражданския процесуален кодекс (ЗИДГПК) (обн., ДВ, бр. 110 от 29.12.2020 г.). Според мотивите към проекта на ЗИДГПК със сигнатура № 002-01-69 правилата за провеждане на видеоконферентни съдебни заседания при вземане на мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство се създават „с оглед на необходимостта от осигуряване на физическа и социална изолация на обвиняемия и неговия защитник, съдебния състав и прокурора в отговор на новите реалности за предпазване и преодоляване на пандемията“. Независимо от конкретния повод за приемането ѝ, новата уредба е предвидена да е приложима във всеки случай на обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, други форсмажорни обстоятелства или при изразено писмено съгласие на обвиняемия и неговия защитник.

Разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК създава законова възможност задържаният в затвора или ареста обвиняем да участва в делото пред първоинстанционния съд за вземане на мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство чрез видеоконференция. По своето естество тя представлява изключение от правилото, че

довеждането на задържания обвиняем пред съда се осигурява незабавно от прокурора (чл. 64, ал. 2, изр. първо НПК). Задържането на обвиняемия от прокурора в хипотезата на чл. 64, ал. 2 НПК е необходимо дотолкова, доколкото осигурява възможността на прокурора да изправи обвиняемия пред съда при обосновано предположение, че той е извършил престъпление, както и при обосновано призната необходимост да се предотврати престъпление или укриване, за да поиска вземане на най-тежката мярка за неотклонение и представлява класически случай на ограничаване на правото на лична свобода и неприкосновеност на предвидено в закон основание по смисъла на чл. 30, ал. 1 и ал. 2 от Конституцията.

Създателите на Конституцията от 1991 г. още в нейния преамбюл, обявявайки верността си към общочовешките ценности, на първо място сред тях са посочили свободата. Най-съществените гаранции за индивидуалната свобода като конституционна ценност се съдържат в уредбата на основните права на гражданите в Глава втора от Основния закон. В чл. 30 от Конституцията не само е признато правото на лична свобода и неприкосновеност, но са установени и условията за неговото ограничаване, както и необходимите мерки за защита на засегнатите лица срещу евентуален произвол. Правото на свобода не е абсолютно, съществуват основателни причини, поради които е оправдано от гледна точка на обществения интерес да се ограничи свободата на когото и да е, особено когато действията му представляват опасност за самия него или за другите. Властите, които прилагат закона, и по-специално тези с правомощия да арестуват и да лишават от свобода, имат задължения да съблюдают стриктно границите, определени с тези изключения, и своевременно да предоставят своите действия и актове за съдебен контрол.

Конституцията допуска ограничаване на правото на лична свобода и неприкосновеност (чл. 30, ал. 1) в случаите на задържане при условия и по ред, определени със закон (чл. 30, ал. 2). Валидни са общите предпоставки

за допустимост на ограничението на всяко основно право, а именно – да е уредено в закон, да е насочено към обезпечаване на съществени конституционно признати блага (т.е. да е оправдано от легитимна цел), да е съразмерно (пропорционално) на съществуващата опасност за обекта на защита и не на последно място – да е осигурен достъп до ефективен съдебен контрол (Решение № 11/2016 г по к. д. № 7/2016 г.). Правото на лична свобода и неприкосновеност на всеки е скрепено и с конституционното право на адвокатска защита в случай на започване на наказателна процедура срещу него от момента на задържането или привличането му като обвиняем (чл. 30, ал. 4 от Конституцията). Поверителното упражняване на правото на адвокатска защита се ползва със специална конституционна закрила (чл. 30, ал. 5 от Основния закон).

Европейският правен стандарт по чл. 5 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС, Конвенцията) (ратифицирана със закон, приет от Народното събрание на 31 юли 1992 г. – ДВ, бр. 66 от 1992 г., обн., ДВ, бр. 80 от 2.10.1992 г., посл. изм. и доп. с Протокол № 14 от 13.05.2004 г., ДВ, бр. 38 от 21.05.2010 г.) и международният правен стандарт по чл. 9 от Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП, Пакта) (ратифициран с Указ № 1199 на Президиума на Народното събрание от 23.07.1970 г. – ДВ, бр. 60 от 1970 г., обн., ДВ, бр. 43 от 28.05.1976 г.) също допускат ограничаване на правото на свобода в съответствие с процедури, предвидени от закона, като Конвенцията изчерпателно посочва в чл. 5, § 1, букви от „а“ до „f“ допустимите хипотези за това. Разпоредбите на чл. 5, § 3 КЗПЧОС и чл. 9, § 3 МПГПП регламентират задължителен съдебен контрол върху законността на задържането. Съгласно чл. 5, § 3 КЗПЧОС всяко лице, арестувано или лишено от свобода на предвидено в закон основание и в съответствие с предпоставките на т. 1, б. „с“ на същия член, трябва своевременно да бъде изправено пред съдия или пред длъжностно лице, упълномощено от закона

да изпълнява съдебни функции, за произнасяне по законността на задържането му. В същия смисъл е и чл. 9 от Пакта, чийто § 3 предвижда всяко лице, арестувано или задържано по обвинение в престъпление, да бъде в най-кратък срок изправяно пред съдия или друго длъжностно лице, упълномощено от закона да упражнява съдебна власт.

Правото на защита (чл. 56 от Конституцията), в това число и съдебна (чл. 122 от Конституцията), е основно, всеобщо и лично право на гражданите, то е средство за защита на други техни нарушени или застрашени права или законни интереси и тяхна гаранция (Решение № 3/1994 по к. д. № 1/1994 г., Решение № 11/1998 г. по к. д. № 10/1998 г., Решение № 4/2012 г. по к. д. № 14/2011 г. и др.). Процесуалните гаранции за правата на човека имат първостепенно значение, което за личността може да се окаже практически по-важно от самото материално право. Конституционният съд изрично е приемал, че стандартите относно правото на достъп до съд като част от правото на защита, прилагани в България, не могат да бъдат по-ниски в сравнение с онова, което предвиждат установените международни стандарти (Решение № 3/2011 г. по к. д. № 19/2010 г. Решение № 1/2012 г. по к. д. № 10/2011 г.). Поради това конституционният законодател е приел, че най-важните процедурни гаранции са иманентно присъщи на правото на лична свобода и неприкосновеност, както то е регламентирано в чл. 30 от Конституцията. Процедурите на национално ниво трябва да се подчиняват на изискванията на принципа на правовата държава и на водещите международни стандарти за защита на основните права, приети от българската държава. Между тях и съответните конституционни разпоредби няма същностно противоречие. Напротив те са в синхрон, взаимно се обогатяват и образуват общ инструментариум за защита на правото на лична свобода и неприкосновеност.

Предвид изложеното, с оглед характера и съдържанието на тези права в тяхната регламентация на конституционно ниво и в текстовете на Конвенцията и Пакта, Съдът счита, че осъществявайки нормения контрол за конституционност по отношение на оспорената разпоредба на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК, ще следва да изхожда от изключителното значение на правото на ефективен съдебен контрол срещу незаконно и произволно задържане и да обсъжда и посочените международноправни норми в светлината на прогласените от тях принципи и стандарти, наред с практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) и на Комитета по правата на човека на Организацията на обединените нации (КПЧ) по тяхното тълкуване и прилагане (Решение № 2/1998 г. по к. д. № 15/1997 г., Решение № 11/1998 г. по к. д. № 10/1998 г., Решение № 3/2011 г. по к. д. № 19/2010 г., Решение № 8/2019 г. по к. д. № 4/2019 г.). Този подход не е прецедент в практиката на Конституционния съд, доколкото е бил възприет и с други предходни негови решения в производства по реда на чл. 149, ал. 1, т. 2, предл. първо във връзка с чл. 150, ал. 3 или ал. 4 от Основния закон (Решение № 2/2015 по к. д. № 8/2014 г., Решение № 14/2018 г. по к. д. № 12/2017 г.).

Задържането под стража е най-тежката мярка за неотклонение и мярка за процесуална принуда, уредена в Раздел II на НПК, която с най-висок интензитет засяга правата на обвиняемия, подчинявайки го на волята на държавата за постигане на определени, предвидени в закон (чл. 57 НПК) цели – да се попречи на обвиняемия да се укрие, да извърши престъпление или да осуети привеждането в изпълнение на влязла в сила присъда. Взетата по надлежен начин мярка за неотклонение задържане под стража овластява държавата да ограничи определени конституционно признати права на гражданите, сред които водещото е ограничението на правото по чл. 30 от Конституцията на лична свобода и неприкосновеност. За да гарантира постигането на баланс между двете основни ценности – обществения

интерес от ефективна борба с престъпността и защита на правата на гражданите – законодателят предвижда, че всяко задържане на едно лице като мярка за неотклонение (задържане под стража и домашен арест) се взема и контролира единствено от съда. В досъдебната фаза на наказателния процес тази процедура е уредена в чл. 64 и чл. 65 НПК. Основна нейна присъща характеристика е, че тя се провежда пред съд като съдебна процедура. Мярката за неотклонение задържане по стража може да бъде взета само в производството по чл. 64, ал. 1-5 НПК, което изисква наличие на искане на прокурор за вземане на тази мярка за неотклонение (ал. 1), осигуряване незабавно на явяването на обвиняемия пред съда от прокурора (ал. 2) и незабавно разглеждане на делото от съда с участието на прокурора, обвиняемия и неговия защитник (ал. 3).

Конституционният съд споделя разбирането, че предвид значимостта на намесата в правото на лична свобода и неприкосновеност процедурата при първоначалното вземане на мярка задържане под стража по чл. 64, ал.1-5 НПК трябва да отговаря на следните изисквания: тя трябва да е „автоматична“ – не трябва за се поставя в зависимост от волята на лицето, чието задържане се иска от прокурора; съдията е длъжен да изслуша лично явяващото се (изправеното) пред него лице; тя трябва да отговаря на стандартите за надлежна наказателна процедура пред съд, като производството трябва да е състезателно, да осигурява равенство на страните, равни възможности за достъп до доказателствата по делото, които са относими към задържането на обвиняемия, възможност за изразяване на становище на обвиняемия по доводите на обвинението. За разлика от тази процедура, процедурата *habeas corpus*, регламентирана в чл. 64, ал. 6-8 и чл. 65 НПК, не поставя такива завишени изисквания – тя не изисква автоматизъм за започването ѝ, нито задължително лично явяване на задържания обвиняем. Следователно личното явяване на обвиняемия, чието първоначално задържане по определено обвинение се иска от прокурора, е

изключителна гаранция за правото на личната му свобода. Разпоредбите на чл. 9, § 3, изр. първо МПГПП и чл. 5, § 3 КЗПЧОС задължават всяко арестувано или задържано лице по наказателно обвинение да бъде своевременно доведено пред съдия или лице, което изпълнява съдебни функции. Във вътрешното право на страната това обвързващо изискване на международното право е отразено в чл. 64, ал. 2, изр. първо НПК, като ясно и недвусмислено е използван израз „довеждане пред съда“. Както в Общ коментар № 35 относно член 9 МПГПП на КПЧ, така и в трайно установената практика на ЕСПЧ, се приема, че под „довеждане“ се разбира действие, което осигурява физическото присъствие на задържания пред компетентния съдия. Само такова присъствие е в състояние да гарантира сигурността на лицето срещу опасността да бъде подложено на изтезания или жестоко, нечовешко и унижително отношение (§ 35 от Общ коментар № 35). ЕСПЧ изрично установява, че правилото за своевременно довеждане пред съда не допуска никакви изключения (*Bergmann v. Estonia*), дори и в случаите на терористични действия (*Brogan and Others v. the United Kingdom*). Първоначалният съдебен контрол върху задържането следва да действа автоматично, т.е. обезпечава се от съответните органи „служебно“, без да зависи от волята на заинтересуваното лице (*McKay v The United Kingdom*, *Varga v Romania*, *Viorel Burzo v. Romania*, *Aquilina v. Malta* и др.).

Доколкото задържането засяга съществено правото на лична свобода, първоначалното вземане на мярка за неотклонение задържане под стража задължително трябва да се подчинява на строги процедурни правила, които да позволяват на съда да изпълни стриктно ролята си на гарант на спазването на това конституционно право. Съдът трябва да е в състояние да се произнесе в такава съдебна процедура при първоначалното вземане на мярката, която да му позволява да постави под контрол както материалноправните предпоставки за вземането на най-тежката мярка за неотклонение (наличие на обосновано предположение обвиняемият да е

извършил престъплението, в което е обвинен, наличие на доказателства за риск от укриването му или за извършването на престъпление), така и процесуалните (своевременното довеждане на обвиняемия в съда и задължението на съдията да изслуша самото лице, което е изправено пред него). Спазването на процедурните изисквания е гаранция, че съдията, пред когото непосредствено физически е изправен обвиняемият, ще има неопосредена възможност лично да се увери, че са спазени гаранциите за запазване на достойнството и правото на защита, за да се гарантира, че ограниченията на правото на лична свобода са необходими поради характера на фактите и са пропорционални на целта, която трябва да бъде постиганата, и че те не накърняват самия принцип на правото на защита, както и да контролира задържаното лице да не бъде подлагано на изтезания или друго нечовешко или унижително отношение и да не останат тайна за съда незаконосъобразни действия при неговото фактическо задържане. Личната проверка на съдията на тези обстоятелства в присъствието на лицето, чието задържане се иска, в помещение и в сграда на съда е средство за избягване на каквато и да е вероятност върху това лице да бъде упражняван натиск да не сподели със съда определени факти, които го касаят. В случай, че съдът констатира неправомерно въздействие върху обвиняемия, е длъжен да вземе мерки за преустановяването на такова поведение и за неговото установяване по надлежен ред. Гаранция за това, че каквато и да е мярка за неотклонение не може да се вземе в отсъствие на обвиняемия, е разпоредбата на чл. 56, ал. 2 НПК, която предвижда, че когато обвинението се повдига при условията на чл. 269, ал.3, т. 2-4 НПК, мярка за неотклонение се взема след издирването на обвиняемия. Смисълът на разпоредбата е ясен – органът, който взема мярка за неотклонение трябва да може лично да види и изслуша обвиненото лице, за да определи съответна на личността на обвиняемия и на доказателствата по делото мярка за неотклонение. Доколкото най-тежките мерки за неотклонение (домашен

арест и задържане под стража) съгласно НПК се вземат от съд, изискването на чл. 56, ал. 2 НПК, разгледано в контекста на чл. 64 НПК, потвърждава изискването за задължително довеждане и непосредственото физическо изправяне пред съдия на обвиняем, спрямо когото прокуратурата претендира вземане на някоя от тези мерки.

С оглед на гореизложеното налага се изводът, че първоначалното вземане на мярка за неотклонение задържане под стража от съда е средство за процесуална защита, проявяващо се при накърняване или застрашаване на друго конституционно или законно право или признат от същите източници интерес. Правото, което може да се окаже накърнено, е правото на лична свобода и неприкосновеност, а застрашено при предварителното задържане е правото на всеки да не бъде подлаган на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение, което не подлежи на ограничения и чието нарушаване се отразява пряко върху законността на задържането. Първоначалната лична физическа среща между съдията и задържания, проведена пряко, без използването на съвременни технически способности за комуникация представлява гаранция за посочените права и брани както правата и законните интереси на конкретното лице, така и обществения интерес от справедливо правосъдие.

Осъществяването на справедливо правосъдие съставлява една от целите на Конституцията. В тази насока разпоредбите на чл. 30 и чл. 31 от Основния закон установяват специфичните права на обвиненото в извършване на престъпление лице, чиято реализация се гарантира чрез правото на защита на всеки, чиито права и законни интереси са нарушени или застрашени (Решение № 10/2010 г. по к. д. № 10/2010 г.). Конституционният съд, развивайки своята практика, е достигнал до заключение, че конституционното право на защита може да се реализира в своята пълнота, само ако пътят до съда не е затворен, тъй като единствено състезателният публичен съдебен процес при равенство на спорещите

страни в смисъла по чл. 121 от Конституцията може да осигури разкриването на истината и точното прилагане на закона. Недвусмислено и безусловно е приел, че правото на съдебна защита, въпреки че не е изрично формулирано в Основния закон, в рамките на по-общата постановка на чл. 56 от Конституцията трябва да се счита за принцип на правовата държава (Решение № 11/2016 г. по к. д. № 7/2016 г.). В правовата държава съдебната защита на правата е определящата форма на защита. Съдебната защита винаги трябва да съществува като възможност и никакви съображения не могат да я изключат при положение, че съдилищата са органите, които Конституцията овластява да правораздават (Решение № 1/2012 г. по к. д. № 10/2011 г.).

Към тези трайно установени и последователно разгърнати в практиката на Конституционния съд положения относно правото на защита следва да се прибави и специфичното право на обвиняемия да бъде физически изправен пред съдия при първоначалното вземане на мярката за неотклонение задържане под стража.

Оспорената разпоредба на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК, представляваща ограничение на това право, позволява участието на обвиняемия в производството по чл. 64, ал. 3 НПК да се осъществи и чрез видеоконференция. Атакуваната норма ограничава правото на задържания до 72 часа обвиняем да се изправи физически пред съдията. Той участва лично в делото, но физически не се намира в съдебната зала, а в ареста или затвора, като изправянето му пред съдията е опосредено от видеоконферентна връзка.

Разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК е приложима в две хипотези – при обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия или други форсмажорни обстоятелства, като съгласието на обвиняемия и неговия защитник в тези случаи не е необходимо; и при изразено писмено съгласие на обвиняемия и неговия защитник, в който

случай е без значение наличието или липсата на други съпътстващи обстоятелства, т.е. писменото съгласие е достатъчно основание за провеждане на съдебното заседание при осигуряване на участието на обвиняемия в него чрез видеоконференция.

Хипотезите, които не изискват съгласие на обвиняемия и неговия защитник от своя страна също представляват различни по своя характер и обхват основания, които допускат дистанционно участие на обвиняемия в делото. Първият посочен от оспорената разпоредба случай, в който това е допустимо, е при обявено извънредно положение или военно положение. Конституционният съд вече е имал повод да посочи, че: „извънредното положение е родово понятие, което има множество видове в зависимост от причината, която води до него. [...] Спецификата може да се изразява в особените изисквания и процедури за въвеждане на извънредното положение, в начина на упражняване на държавната власт през времетраенето му, както и в различните последици за правата на гражданите. [...] Извънредно положение се въвежда на основата на Конституцията и модифицира временно системата на управление, като налага ограничения на правния статус на гражданите. Целта е да се гарантира националната сигурност и да се опази конституционният ред.“ (Решение № 10/2020 г. по к. д. № 7/2020 г.). Разпоредбата на чл. 57, ал. 3 от Конституцията предвижда при обявено военно или друго извънредно положение със закон да може да бъде временно ограничено упражняването на отделни права на гражданите с изключение на изрично посочените права и принципи (чл. 28, чл. 29, чл. 31, ал. 1, 2 и 3, чл. 32, ал. 1 и чл. 37). Единствено Народното събрание е правомощно да определя с конкретен закон различни параметри на реакция при различни типове заплахи в рамките на предвиденото от Конституцията и релевантните международни договори, които са ратифицирани, обнародвани и влезли в сила за Република България. Преценката упражняването на кои права и в каква

степен е необходимо да бъде ограничено при обявено извънредно положение, следователно, е винаги конкретна, и е в правомощията единствено на Народното събрание (по арг. от чл. 57, ал. 3 във връзка с чл. 84, т. 12 от Конституцията).

Член 15 КЗПЧОС и чл. 4 МПГПП също допускат дерогиране (освобождаване на страната от задължението да гарантира) на някои права по време на война или друго извънредно положение. Това дерогиране е винаги конкретно и се предприема от държавата в съответствие с процедурите, предвидени в Конвенцията и Пакта. Освобождаването от задължения по Конвенцията следва да бъде обосновано и да се налага от самата извънредна ситуация (*Lawless v. Ireland (No. 3)*). Предприеманите мерки, отменящи задължения на държавата по КЗПЧОС, следва да бъдат „строго в пределите на изискванията на положението“ (чл. 15, ал. 2 от Конвенцията), т.е. ограничаването или отмяната на основни права следва да бъде в съответствие с неотложните нужди на конкретната ситуация. За да бъде обосновано позоваването на чл. 15 КЗПЧОС, е необходимо наличието на ясна връзка между отменените права и ситуацията, която налага тези мерки.

Оспорената разпоредба, макар и мотивирана „с оглед на необходимостта от осигуряване на физическа и социална изолация“ в отговор на „новите реалности за предпазване и преодоляване на пандемията“, е приложима във всички случаи на обявено военно или друго извънредно положение без оглед на конкретната заплаха и без яснота относно конституционно признатите цели, които тя преследва.

За да бъде легитимно, извънредното положение трябва да отчита характера, тежестта и продължителността на извънредната ситуация. Тези аспекти следва да определят вида, степента и продължителността на извънредните мерки, до които държавата може законно да прибегне.

С оглед на гореизложеното, за да е допустимо временното ограничаване на упражняването на правата на гражданите на основание чл. 57, ал. 3 от Конституцията, следва със закон да е обявено военно или друго извънредно положение, за да може с него (при наличие на такова необходимост и след преценка на конкретната ситуация, изискваща намеса на държавата) да бъде временно ограничено упражняването на отделни права на гражданите с цел неутрализиране и преодоляване на конкретната заплаха за съществуването на държавата и обществото. Противното тълкуване и определянето отнапред на правата и свободите, които да подлежат на ограничаване във всички случаи на обявено военно или друго извънредно положение без яснота относно вида, характера, степента на опасност и особеностите на конкретната жизнена заплаха за обществото, наложила въвеждането на „авариен“ режим на функциониране на конституционната система (извънредно положение), води до невъзможност да бъде определена конституционно допустимата цел, която би преследвала такова ограничение, за да може да бъде преценено доколко то е необходимо, съразмерно и пропорционално на нея и дали не въвежда ограничения по-строги от необходимите. Такова принципно и отнапред прието законодателно разрешение, с което в условията на каквото и да е извънредно положение, е създадена възможност участието на обвиняемия в делото за първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство да бъде осигурено чрез видеоконференция, без да е ясна легитимната цел, която то преследва, го превръща в конституционно недопустимо. В условията на обявено извънредно положение единствено законодателният орган в рамките на законодателната целесъобразност, упражнена в конституционно установените граници, е правомощен по смисъла на чл. 57, ал. 3 от Конституцията с конкретен закон да ограничи временно упражняването на отделни права на гражданите. Това той трябва да стори след преценка на специфичните параметри на заплахата

и при обоснована нужда или невъзможност предвид ситуацията определени основни права, които Конституцията допуска да бъдат дерогирани, да бъдат упражнявани в пълен обем или пък изобщо. Едва тогава законодателят може да постанови със закон временно ограничаване на упражняването им в пределите, необходими за справяне с конкретната заплаха за държавата и обществото и за цели, които Основният закон определя като по-висши конституционни ценности.

Дори и в условията на обявено извънредно положение, основният принцип на правовата държава трябва да бъде спазван. Всички извънредни мерки, дерогации от правата на човека или ограничения при упражняването им са подчинени на принципа на законност и на условията за необходимост, пропорционалност в тесния смисъл на думата и временност, които по същество са елементи на принципа на пропорционалност в широк смисъл. Тези условия са редовно прилагани и тълкувани в съдебната практиката на ЕСПЧ, Съда на Европейския съюз и различни конституционни (и други) съдилища на държавите-членки на Европейския съюз. Практиката на Конституционния съд не прави изключение в това отношение.

Следователно, дори в условията на обявено военно или друго извънредно положение, Конституцията изисква ограничаването на упражняването на основните права, които подлежат на дерогиране, да бъде направено със закон, който трябва да въвежда стандарта за това ограничаване (Решение № 10/2020 по к. д. № 7/2020 г.). Основният закон е този, който определя интересите, чието спазване или защита може да изисква налагане на ограничаването – други конституционни права и ценности, които приоритетно трябва да бъдат защитени. Трайна е практика на Съда (Решение № 20/1998 г. по к. д. № 16/1998 г.; Решение № 15/2010 г. по к. д. № 9/2010 г.; Решение № 2/2011 г. по к. д. № 2/2011 г.; Решение № 7/2016 г. по к. д. № 8/2015 г.; Решение № 8/2016 г. по к. д. № 9/2015 г.; Решение № 3/2019 г. по к. д. № 16/2018 г. и много др.) по въпроса за

възможността упражняването на основните права на гражданите да бъде ограничавано в случаите, когато е налице легитимна цел (само в случай, когато това се налага, за да бъдат съхранени висши конституционни ценности, както и при необходимост да се предотврати засягането на други общественозначими интереси), основанието е установено със закон, в рамките на предвиденото в Конституцията ограничение и е спазен принципът за пропорционалност (съразмерност) на преследваната цел. Пропорционалността (забраната за прекомерност) е изискване на принципа на правовата държава. Според това изискване ограничаването на правата е съразмерно средство за постигане на определена цел, когато не се надхвърля степента на допустимото му ограничение, съизмерено със значимостта на защитавадения интерес, и когато няма необосновано спрямо защитата на други конституционни ценности разширяване на основанията за допускане на ограничения на правата на гражданите. Степента, в която е допустимо ограничаването на правото, е в зависимост от значимостта на интереса, преценен като също подлежащ на конституционна закрила дотолкова, че да позволява изключение. (Решение № 7/1996 г. по к. д. № 1/1996 г.). По естеството си преценката за пропорционалност е винаги конкретна. Във всеки отделен случай съотношението може да бъде различно и не може да бъде дефинирано по пътя на абстрактното тълкуване. Задължително е обаче, съобразно принципа на пропорционалност, това ограничение да е съразмерно на преследваната цел, а не да надхвърля необходимото за нейното постигане (Решение № 12/1997 г. по к. д. № 6/1997 г., Решение № 14/2014 г. по к. д. № 12/2014 г.).

С оглед на гореизложеното, като предвижда възможност за участие на обвиняемия в делото за първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража чрез видеоконференция на основание обявено военно или друго извънредно положение, оспорената разпоредба ограничава правото на обвиняемия на физическо в смисъл на присъствено изправяне

пред съдията, без да въвежда стандарта за това ограничаване в противоречие с принципа на правовата държава (чл. 4, ал. 1 от Основния закон), в смисъла който той беше изяснен по-горе.

Изложеното е напълно относимо и към основанията за ограничаване на правото на обвиняемия на физическо/присъствено изправяне пред съдия – бедствие, епидемия или други форсмажорни обстоятелства. По отношение на тях следва да се добави следното:

Правовата държава във формален смисъл е държавата на правната сигурност, което на свой ред предполага законите да са ясни, точни и непротиворечиви (в този смисъл са Решение № 1/2005 г. по к. д. № 8/2004 г.; Решение № 7/2005 г. по к. д. № 1/2005 г.; Решение № 4/2014 г. по к. д. № 12/2013 г. и много др.). Съгласно трайната практика на Конституционния съд нормотворчеството в правовата държава изисква законовите разпоредби да не създават взаимоизключващи се правни положения, неразбираеми и неясни задължения, защото това сериозно би затруднило и възпрепятствало правоприлагането, респективно изпълнението на закона. Без яснота, точност и непротиворечивост законите губят своята регулаторна стойност, тъй като се създава опасност от нееднаквото им тълкуване и прилагане. (Решение № 9/1994 г. по к. д. № 11/1994 г.; Решение № 5/2000 г. по к. д. № 4/2000 г.; Решение № 5/2002 г. по к. д. № 5/2002 г.; Решение № 8/2012 г. по к. д. № 16/2011 г.; Решение № 3/2014 г. по к. д. № 10/2013 г.; Решение № 8/2017 г. по к. д. № 1/2017 г. и много др.).

Предвид обществените отношения, които урежда оспорената разпоредба, е необходимо да бъде съобразена и практиката на ЕСПЧ в контекста на изискванията, които поставя по отношение на тълкуването и прилагането на разпоредбите на Конвенцията и по-специално на чл. 5 КЗПЧОС.

Изискването за законосъобразност по смисъла на чл. 5 КЗПЧОС не се удовлетворява само от спазването на съответното вътрешно право, но и

самото вътрешно право трябва да е в съответствие с Конвенцията, включително с общите принципи, изразени или подразбиращи се, в нея (*Plesó v. Hungary*, § 59). Общите принципи, подразбиращи се от Конвенцията, на които се позовава съдебната практика по чл. 5, § 1 КЗПЧОС, са принципът на правовата държава и свързаните с него принцип на правна сигурност, принцип на пропорционалност и принцип на защита срещу произвол, който освен това е самата цел на чл. 5 КЗПЧОС (*Simons v. Belgium*, § 32).

Когато става въпрос за лишаване от свобода е особено важно общият принцип на правна сигурност да бъде изпълнен. Поради това е от съществено значение условията за лишаване от свобода в националното право да са ясно определени и самият закон да бъде предвидим, така че да отговаря на стандарта за „законосъобразност“, установен от Конвенцията – стандарт, който изисква всеки закон да бъде достатъчно ясен и точен, за да позволи неговото прилагане (*Khlaifia and Others v. Italy*, § 92; *Del Río Prada v. Spain*, § 125; *Creangă v. Romania*, § 120; *Medvedyev and Others v. France*, § 80).

Следователно чл. 5, § 1 КЗПЧОС не просто препраща към вътрешното право, но се отнася и до „качеството на закона“. Фактори, които са от значение за тази оценка на „качеството на закона“, които в някои случаи се наричат „гаранции срещу произвол“, включват наличието на ясни правни разпоредби за постановяване на задържане, за удължаването му, за определяне на срокове за това и най-вече за наличието на ефективно средство за защита, чрез което жалбоподателят може да оспори законосъобразността на задържането (*J.N. v. the United Kingdom*, § 77). Разпоредби, които се тълкуват по противоречив и взаимоизключващ се начин от националните органи, не отговарят на стандарта за „качество на закона“, изискван от Конвенцията (*Nasrulloev v. Russia*, § 77; *Ječius v. Lithuania*, §§ 53-59).

Оспорената разпоредба в частта „бедствие, епидемия, други форсмажорни обстоятелства“ противоречи на чл. 4, ал. 1 от Конституцията не само, защото не въвежда стандарта за това ограничаване, като не посочва кои са онези по-висши конституционни ценности, които оправдават ограничаването на правото на обвиняемия да бъде изправен пред съда, а и защото не отговоря на стандартите на принципа на правовата държава във формален смисъл, който изисква законите да са ясни, точни и непротиворечиви. Липсва определение на понятията бедствие, епидемия и други форсмажорни обстоятелства, направено изрично за нуждите на наказателното съдопроизводство, съобразено с целите и принципите на наказателния процес, което създава опасност от нееднаквото им тълкуване и противоречиво прилагане. Изброяването, предвид употребата на израза „други форсмажорни обстоятелства“, не е изчерпателно, а това е недопустимо за наказателно-процесуална норма, която засяга важни индивидуални права. Налице е и вътрешно противоречие в самата разпоредба, тъй като по своя характер бедствието и епидемията също представляват форсмажорни обстоятелства. Производството по чл. 64, ал. 3 НПК не може да бъде поставяно в зависимост от надлежното разрешаване или от спешното преодоляване на действието на пречки от природно, биологично или човешко естество. Предвид широкия обхват на употребените в атакуваната разпоредба понятия, въвеждането им обуславя неограничени възможности за заобикаляне на въведената с чл. 5, § 3 ЕКПЧ и чл. 9, § 3 МПГПШ процесуална гаранция за изправянето на обвиняемия пред съдия.

Относно втората хипотеза – писменото съгласие, като достатъчно основание за провеждане на съдебното заседание при осигуряване на участието на обвиняемия в него чрез видеоконференция, Конституционния съд намира следното:

Оспореното от омбудсмана изречение второ на чл. 64, ал. 2 НПК в частта „при изразено писмено съгласие на обвиняемия и неговия защитник“ фактически дерогира същността на правото на лично явяване пред съд на обвиняемия, чието задържане се иска, въведено в националното законодателство в изпълнение на обвързващите по силата на Конституцията външни задължения на страната. Предвиденото изключение от общото правило не може да бъде оправдано в хипотезата на писмено дадено съгласие от обвиняемия и на неговия защитник за провеждане на видеоконференция като алтернатива на присъственото заседание, тъй като само непосредствените възприятия на съда могат да гарантират, че това съгласие не е дадено под физически или психически натиск, упражнен в специфичните условия на началното задържане. Конституционният съд вече заяви, че изискването за изправяне пред съдия е задължително и автоматично и то не може да зависи от волята на страните в това производство. Международното право, в изпълнение на изискванията на което е създадена разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. първо, не допуска първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража без съдията да види и изслуша присъствено обвиняемия (Асенов и др. срещу България, *Medvedyev and others v. France*, *Schiesser v. Switzerland*, *Aksoy v. Turkey*). В противен случай би се отнело важно средство, с което разполага съдът, за да бъде гарант на правото на лична свобода на гражданите. Провеждането на производство по чл. 64, ал. 1-5 НПК в условията на видеоконферентна връзка при заявено изрично желание за това от обвиняемия и неговия защитник на практика би могло да доведе единствено до спестяване на средства от конвоирането на лицето до сградата на съда, тъй като в оспорената хипотеза е без значение наличието или липсата на други съпътстващи съгласието на обвиняемия обстоятелства, които да оправдаят участието му в делото чрез видеоконференция. Цената на обезпечаване на правосъдието не е конституционно защитена цел, тя не

може да бъде приоритетна пред изискването за защита на едно от най-ценните човешки права, закрепено в чл. 30, ал. 1 от Конституцията – правото на лична свобода. Поради това тя не може да оправдае предвиденото ограничаване на това конституционно право.

При това, всички актове на международната общност, насочени към стимулиране на използването на видеоконференцията в наказателния процес, визират процедурите по събиране и проверка на доказателствата, като се обосновават с една цел – ускоряване на производството и снижаване на прекомерните съдебни разходи. Провеждането на процесуалното действие по първоначално вземане на мярката за неотклонение „задържане под стража“ обаче се намира извън съдебното следствие, а физическото изпращане на задържания обвиняем пред съда обективно не е в състояние да предизвика сериозно забавяне на развитието на процеса, нито изисква прекомерни деловодни разходи. Дори и в случаите на форсмажорни обстоятелства надлежното провеждане на съдебното заседание може да бъде осигурено и чрез преместването му извън сградата на съда (чл. 262 НПК). Оспорената част от чл. 64, ал. 2 НПК се намира в конфликт с правото на лична свобода и неприкосновеност, гарантирано в чл. 30, ал. 1 от Конституцията. Предвиденото отдалечено провеждане чрез видеоконферентна връзка на процедурата по решаване на въпроса за трайното задържане на обвиняемия лишава съда от възможността да придобие преки и непосредствени впечатления за обективното състояние на лицето и във връзка с това – за достоверността на неговите твърдения за наличие на физически наранявания или малтретиране. По този начин е застрашена и не е гарантирана в пълен обем забраната за мъчение, жестоко, безчовечно или унижаващо отношение.

Конституционният съд споделя тезата на омбудсмана, че разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК нарушава правото на защита на гражданите по чл. 122 във връзка с чл. 56 от Конституцията.

Гарантираното с последната конституционна норма право на защита е всеобхватно. То намира специфични проявления в различните сфери на обществения живот и в частност в отделните правни отрасли. Конституционният съд е приемал, че чл. 56 от Основния закон проявява своето действие както пряко, така и опосредено – чрез други конституционни разпоредби, конкретизиращи и доразвиващи правото на защита в специфични области. Такова проявление чл. 56 бележи във връзка с чл. 30 от Конституцията. Предвид изключителната значимост на правото на лична свобода на гражданите Основният закон установява определени специфични гаранции срещу нарушаването му чрез задържане на лицата. На първо място, той признава правото на адвокатска защита от момента на задържането на едно лице или от момента на привличането му в качеството на обвиняем (чл. 30, ал. 4). На второ място, Конституцията постановява, че всеки има право да се среща насаме с лицето, което го защитава, като обявява тайната на техните съобщения за неприкосновена (чл. 30, ал. 5). Като признава правото на защита от адвокат от възможно най-ранния момент, дори предхождащ наказателното производство – фактическото задържане, Конституцията прави правото на защита реално и ефективно. Конституционната разпоредба на чл. 30, ал. 4 е намерила своето специфично проявление в чл. 94, ал. 1, т. 6 НПК, изискваща задължително участие на защитник в наказателното производство, когато е направено искане по чл. 64 НПК или обвиняемият е задържан. Нормата на чл. 30, ал. 5 от Основния закон е доразвита в НПК чрез разпоредбите на чл. 55, ал. 2 и на чл. 99, ал. 1, уреждащи правата на обвиняемия и на защитника в наказателния процес.

Текстът на чл. 55, ал. 2 НПК въвежда в националното право изискванията на Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на

осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане. С него са възприети европейските стандарти, утвърдени в практиката на ЕСПЧ, относно начина на осъществяване на комуникацията между обвиняем и адвокат – правото на обвиняемия свободно да осъществява връзка със защитника си, да се среща насаме с него, да получава съвети и друга правна помощ, включително преди започване и по време на провеждане на разпита и на всяко друго действие с участие на обвиняемия (*Sakhnovskiy v. Russia, Gorbunov and Gorbachev v. Russia, Marcello Viola v. Italy, Golubev v. Russia*). Същностна характеристика на комуникацията между защитника и обвиняемия е нейната поверителност, гарантирана от Конституцията в чл. 30, ал. 5 с изискването срещите помежду им да са насаме, както и с прогласяване на неприкосновеността на тайната на техните съобщения. Поверителността на общуването между обвиняемия и защитника му е от ключово значение за осигуряване на ефективното упражняване на правата на защитата и е съществен елемент от правото на справедлив наказателен процес. Във всяка демократична и правова държава задължението да се зачита поверителността означава не само, че държавата трябва да се въздържа от намеса или да има достъп до тази комуникация, но в още по-голяма степен следва да гарантира, че когато обвиняемият е задържан или се намира в контролирано от държавата място, тя трябва да е в състояние да обезпечи такива условия и ред за комуникация между задържания и неговия защитник, които осигуряват и спазват поверителността по начин, който не ограничава правото на защита във всички негови проявления.

Осъществяването на видеоконферентна връзка по начина, по който е уредена в атакуваната разпоредба, поражда сериозни съмнения относно качеството на поверителността на комуникацията между обвиняем и адвокат в производство по първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража. Съгласно чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК обвиняемият,

чието задържане е поискано от прокурора, се намира в затвор или арест в изпълнение на задържане до 72 часа, взето от държавния обвинител. Самоличността на лицето се удостоверява от началника на затвора или на ареста или от определен от тях служител. При всички положения обвиняемият се намира в помещение изцяло контролирано от държавата. Тя е отговорна и за осъществяването на видеоконферентната връзка, посредством която се провежда производството по чл. 64, ал. 3 НПК. Защитникът на обвиняемия в такова производство не е във физически контакт с обвиняемия, тъй като се намира в съдебната зала, в която присъства и прокурорът. Следователно всяка комуникация между обвиняемия и защитника се провежда технически чрез видеоконферентната връзка, осигурена, поддържана и контролирана от органите на държавата. Дори и други лица да не присъстват в помещенията, в които се намират обвиняемият и защитникът му докато осъществяват комуникация преди или по време на заседанието, липсват гаранции, че тази комуникация не би могла да бъде записвана или проследявана. Съществуването на съмнение за вероятен пробив в поверителността на комуникацията между защитник и негов подзащитен опорочава защитата, като отнема съществена част от нейната характеристика и я прави неефективна. В допълнение се поставя въпросът за ограничеността във времето на осъществявания контакт и възможността да се реализира действителна защита чрез получаване на адекватни съвети относно процедурата и относно предмета на производството – ограничаване на едно от най-съществените права на гражданина – правото на личната му свобода. Поради това Конституционният съд приема, че с разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК съществено се засяга сърцевината на естеството на комуникация между обвиняем и неговия защитник така, както го изисква чл. 30, ал. 5 от Конституцията, поради което тази разпоредба не е съответна на Основния закон и като такава следва да бъде обявена за противоконституционна.

Атакуваната норма не е съответна на чл. 122 във връзка с чл. 56 от Конституцията и в друг неин аспект, тъй като тя ограничава правото на обвиняемия на ефективна лична защита. Процедурата за първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража е съдебна процедура. Тя е предвидена, за да осигури гаранциите за състезателност на производството пред съда с присъщите му характеристики, макар и със специфики за досъдебната фаза – обвиняемият има право да познава всички фактически и правни основания на обвинението срещу него, както и да представи на съда становището си по тях, а съдът е длъжен да осигури равни възможности на държавното обвинение и на обвиняемия да обосноват своите фактически и правни тези, респ. да познават и оборят тезите на другата страна (Николова срещу България, Илийков срещу България, Шишков срещу България, *Lebedev v. Russia*, *Allen v. The United Kingdom*). Неприсъственото в съдебната зала участие на обвиняемия в съдебното заседание го лишава от физически достъп до материалите по делото, с които има право да се запознае, като въз основа на тях прави искания за събиране на доказателства, изготвяне на експертни заключения, имащи отношение към предмета на производството – неговото задържане. Ограничава се възможността му да прави своевременни бележки и обосновани възражения, тъй като не би могъл да прави справки с делото. В производството по чл. 64, ал. 3 НПК е допустимо събирането на доказателства, касаещи личността на дееца, на наличието или липсата на предпоставките за вземане на мярка за неотклонение задържане под стража – опасностите от укриване или извършване на престъпление. НПК не ограничава органите на досъдебното производство да извършват действия по разследването и да събират доказателства и по време на 72-часовото задържане на обвиняемия преди изправянето му пред съда, които би могло да имат отношение към друга предпоставка за задържане на обвиняемия – наличие на обосновано предположение да е извършил престъплението, в което е обвинен. Всички

тези доказателства могат да бъдат представени в съдебното заседание. Участието на обвиняемия в съдебното производство по първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража чрез видеоконферентна връзка без личен и непосредствен достъп до делото и новопредставените доказателства в производството безспорно значително го ограничава в достъпа му до всички доказателства, които представляват фактическите и правни основания за вземането на най-тежката мярка за неотклонение. Поради отдалечено участие чрез видеоконферентна връзка обвиняемият би бил лишен от възможността да се запознае в пълнота с тези доказателства и въз основа на тях да прави самостоятелни искания, бележки и възражения, както му гарантират чл. 55, ал. 1 и чл. 99, ал. 2 НПК. Това съществено намалява ефективността на личната му защита в това производство и я превръща във формална и илюзорна.

Конституционният съд намира, че предвид същността на производството по първоначалното вземане на мярка за неотклонение задържане под стража – характерът на обсъжданите въпроси, изключително значимото право на личността, което е обект на ограничаване в тези дела – правото на лична свобода, фактическата неравнопоставеност между обвинителната власт и обвиняемия, е недопустимо изключването на личното участие на обвиняемия чрез явяването му в съда. Такова ограничение е допустимо в контролната инстанция (чл. 64, ал. 7 НПК), както и в производството по чл. 65 НПК именно защото в процедурата по първоначалното вземане на мярка за неотклонение задържане под стража е наложително непосредственото участие на обвиняемия, гарантиращо му присъствие в съда и упражняване в пълен обем на всички процесуални права (*Trepashkin v. Russia* № 2).

Според Конституцията ограничаването на конституционно защитената свобода на едно лице може да стане само с решение на орган на съдебната власт (чл. 30, ал. 3) при условия и ред, предвидени в закон (чл. 30,

ал. 2). Начинът, по който наказателно процесуалното право регламентира възможностите за намеса от страна на публичната власт върху правата на гражданите, както и положението, в което те са поставени по време на разследването, определя същността на държавата. Като носител на монопола за наказателно преследване държавата се нуждае от особени права, за да е ефективна дейността ѝ. Тази ефективност не трябва да е за сметка на правата на гражданите, защитени от Конституцията. Това е недопустимо, дори и когато принудата се осъществява в името на общото благо – борбата с престъпността. Възможните ограничения върху свободата на гражданите и най-вече тяхната процесуална уредба представляват поради това чувствителен индикатор за баланса между свободата на гражданите и държавната принуда. Засягайки по недопустим начин същността на правото на защита – чрез защитник и лично от обвиняемия, разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изр. второ НПК нарушава този баланс, поради което противоречи на чл. 122 във връзка с чл. 56 от Конституцията.

Възможностите за използване на видеоконференция във времена на извънредни кризи действително представлява способ, чрез който държавата да осигури функционирането на съдилищата, така че те да изпълняват жизненоважната си функция по осигуряване на ефективен съдебен контрол за защита правата на човека. Непрекъснатият достъп до правосъдие обаче следва да е уреден в съответствие с принципите на правовата държава, а възможностите за използване на видеоконференция, предоставени от закона, следва да позволят провеждането на ефективен и справедлив съдебен процес съобразно международните стандарти за основните права, така че правовата държава да остане правова и в ситуации на извънредни и опустошителни събития, когато правата на човека се нуждаят от защита в най-голяма степен.

С оглед гореизложеното Конституционният съд намира, че атакуваната от омбудсмана разпоредба противоречи на чл. 4, ал. 1, чл. 30,

чл. 56 и чл. 122 от Конституцията, поради което следва да бъде обявена за противоконституционна.

Воден от тези съображения и на основание чл. 149, ал. 1, т. 2, предл. първо от Конституцията, във връзка с чл. 22, ал. 1 от Закона за Конституционен съд, Конституционният съд

Р Е Ш И:

Обявява за противоконституционна разпоредбата на чл. 64, ал. 2, изречение второ от Наказателно-процесуалния кодекс (обн., ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., посл. изм., ДВ, бр. 80 от 24.09.2021 г.).

Заместващ
председател